

שיעור 12: חשיד אממונא חשיד אשבועתא (ה,ב)

הקדמה

כפי שהזכרנו לעיל, בסוגיא של 'ההוא רעיא' (ה, א) אביי אמר בהחלטיות שגזלן פסול לשבועה, והדבר מפורש במשנה בשבועות (ז, ד). לעומת זאת, בסוגיא זו אנחנו מתלבטים האם חשוד על ממון חשוד על שבועה.

מה ההבדל בין המקרים המפורשים במשנה בשבועות, לבין הדיון בסוגיא אם חשיד אממונא חשיד אשבועתא, ומדוע הגמי' לא מביאה ראיה ממשנה זו?²⁰⁸

בין חשוד לעבריין

יש מקום לומר שהסוגיא דנה באדם שהוא **חשוד בלבד**, ואילו המשנה בשבועות מדברת על אדם שכבר הוכח **כבעייתי**, ולכן אין להוכיח מכך שחוששים ונמנעים מלהשביע אדם עם הרשעות קודמות, למקרה של אדם שיש נגדו רק חשד והוא בחזקת כשרות.

כך נראה שהבין המאירי, שכתב: 'שכל שאנו חושדין אותו בממון - מן הספק אין נמנעין מלהשביעו, שהרי מתוך השבועה אני מוציאו מן החשד. הא כל שהוא ודאי חשוד על הממון - הוא הדין שהוא חשוד על השבועה.²⁰⁹ וזהו שאמרו בשבועות: 'כל שכנגדו חשוד על השבועה - כיצד? אחד שבועת שוא וכו' או שהיה מלוה ברבית'.

לפי הסברא הזו, אם נסדר ציר מדורג של רמת החשש בנושא שבועות, נראה שנסדר אותו מהחמור לקל כך:

א) הוחזק כבעייתי בנושא שבועה.

ב) גזלן.

ג) חשוד על גזילה.

חשיד אממונא חשיד אשבועתא - סברת הדין

צריך להבין ביסוד הדין, מה הסברא בספק של הסוגיא - מדוע לא להשביע חשודים?

²⁰⁸ היה מקום לומר שהמשנה בשבועות רק אמרה שעדיף לנו להשביע את התובע שאינו חשוד ולא את החשוד, אבל אולי כל זה במקום שיש לנו אפשרות להשביע את התובע, אך אם אין אפשרות כזו - אולי כן נשביע את החשוד? ובכך אולי עוסקת הסוגיא?
אמנם, כפי שראינו לעיל, הגמי' ציירה מצבים שבהם אומרים 'תקנתא לתקנתא לא עבדינן'. נראה שברור לגמי' שיש מצבים שנעדיף לא להשביע כלל את הנתבע ולפוטרו בלא שבועה מחמת החשד, מאשר להשביע אותו (וכן משמע שם במשנה לגבי מצב ששניהם חשודים). עם זאת עיי' בהמשך בדברי הגיליון בשיטה בשיטת תוסי'.

²⁰⁹ כל זמן שאין לומר בו טענת השתמטות כמו שביארנו בכפירת מלוה ופקדון.

יתכן שאין בכך תועלת, ואטררוחי בי דינא בכדי - לא מטרחינן. אין בכך תועלת, כי על הצד שהוא דובר אמת - לא צריך שבועה, ועל הצד שהוא משקר - השבועה לא מועילה שיפרוש.²¹⁰

הריטב"א כותב שיש בהשבעת חשוד חשש של 'לפני עיוור'.

הסמ"ע (צב, א) כותב שיש כאן בעיה של חילול ה' - בית הדין עלולים לגרום לשבועה בשם ה' לשקר. זוהי פגיעה בכבוד ה'.²¹¹

תוס' מביאים שיש בשבועת שווא סיכון - שבועת שווא גורמת נזק לכל העולם, לכן נהיה מאוד זהירים בתחום הזה.

בנוסף, יתכן שיש לנו אינטרס לא להשביע ללא תועלת, שלא תהיה זילותא למושג השבועה.

נראה להציע אפשרות נוספת: התורה מחייבת את הנתבע שבועה כדי לברר את הדין או כדי להביא ראיה לדבריו. מבחינתנו, שבועה של אדם חשוד לא מספיק מבררת, אז לא נאפשר לו להישבע ולהיפטר, לכן תיקנו חכמים שהתובע נשבע ונוטל.²¹²

את הסברא הזו ניתן לומר ביחס למי שהורשע בעבר. לעומת זאת, א"א לומר אותה ביחס למי שהוא חשוד על ממון אך ורק מכוח טענת התובע, שהרי לפי זה כל טענה של תובע לא תאפשר לנתבע להישבע ולהיפטר.²¹³

ניתן להביא ראיה לחילוק זה, מכך שהסוגיא כאן לרגע לא מעלה על דעתה, את האפשרות שהעלה תוס' בסוגיא הקודמת, שהשלכה של דין 'חשיד אממונא חשיד אשבועתא' תהיה דין מתשאל"מ. הסיבה שאפשרות זו אינה עולה, כיון שאם נאמר כך, כל תביעה ממונית שמחייבת שבועה תחייב ממון, ואין הו"א לחייב ממון כל נתבע.

ראיה נוספת - המשנה בשבועות מדברת על פסול **מוחלט** מכאן ולהבא **לכל שבועה**, ואילו בסוגיא שלנו ברור שהדיון הוא רק בחשד לגבי השבועה הזו, ובודאי שהחשוד יהיה כשר לשאר השבועות מכאן ולהבא, כי בסוגיא כאן יש רק 'חשש'. זהו בעצם עומק הסברא שהצגנו לעיל בשם המאירי, אך בהמשך נראה תירוצים נוספים בדברי הראשונים.

²¹⁰ קצת קשה לומר שאין בכך תועלת כלל, כי הרי זהו רק חשד ולא ודאות, ומ"מ יתכן שלא מטריחים ובודאי שלא מתקנים מדרבנן שבועה לדבר שאין בו תועלת מרובה - תועלת מעטה אינה מהווה עילה מספקת לתיקון שבועה.

²¹¹ הסברא הראשונה והשלישית הם כעין סברת הראשונים, רש"י ור"ח, בסוגיית 'שמה ישבע זה ויוציא הלה את הפיקדון' - ב"מ לד, ב תוד"ה 'שמה יוציא'.

²¹² אמנם, יש לעיין בסברא זו לאור דין 'שניהם חשודים'.

²¹³ ע"י סברא כזו בגליון בשיטה שהובא בקצות צב, א.

מקור הדין

הסוגיא מסתפקת האם 'חשיד אממונא חשיד אשבועתא' - האם מדובר על חשד מדאוי או מדרבנן?

בסוגיא מובאות ראיות משבועות שונות בהם התורה חייבה אנשים שהם, לכאורה, חשודים, ומכך מוכח שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא. מראיות אלה נראה שהגמ' הבינה שרמת החשש בסוגיא היא מדאוי.

מאידיך, הסוגיא מתחילה מדברי ר' יוחנן שמדבר על שבועה מתקנת חכמים, ומתוך כך באה לדין 'חשיד אממונא'. לאור זאת, נראה שהסוגיא אינה מחלקת בין רמת החשש מדאוי לרמת החשש מדרבנן. לדעת ר' יוחנן ברור שאין חשש בחשיד אממונא אפילו מדרבנן, שכן אילו היה חשש כזה רבנן לא היו מתקנים שבועה 'שלא יהא כל אחד הולך ותוקף בטליתו של חברו', שהרי השבועה לא תועיל לאדם זה שהוא חשוד על הממון.

לאור ההנחה הזו, צריך לחפש מה מקור החשש מדאוי?

אפשר לומר: יש לנו סברא לחשוש, ולסברא יש תוקף דאורייתאי - 'סברא היא! למה לי קרא?!'.

בנוסף, יתכן להביא מקור לחשש זה מדין פסולי עדות – וכך באמת נפסק להלכה שכל הפסול לעדות פסול לשבועה.

הסברא ללמוד מפסולי עדות היא שמצאנו שהאדם הזה איבד את הנאמנות שלו מבחינת התורה, אז מסתבר שגם לעניין שבועה אין לו נאמנות.

אולם, סברא זו עדיין אינה מספיקה, שכן האדם שלפנינו אינו פסול לעדות, שהרי מדובר רק על חשוד. אם כן, מנין לנו לחשוד בו לעניין שבועה? ננסה לענות על כך בהמשך.

חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא - סברת הדין

מה הסברא לומר שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא?

מפשט הלשון משמע שחשד בנושא ממוני לא מעלה חשד בנושא של שבועות, שנקרא לו אולי נושא איסורי. הסברא הזו מזכירה דיון בגמ' (סנהדרין כז, א) לגבי פסולי עדות: נחלקו רבא ואבבי האם כל רשע פסול לעדות או רק רשע דחמס. בלשון הגמ' ההתלבטות היא - האם מי שרע לשמיים חוששים שיהיה רע גם לבריות? ההלכה היא כאבבי שחוששים. ייתכן שהסוגיא אצלנו עוסקת בשאלה ההפוכה, ומעלה אפשרות שמי שחשוד כרע לבריות (חשיד אממונא) לא חשוד להיות רע לשמיים ולהישבע לשקר.

דיון דומה מופיע בהלכות שחיטה (יור"ד סי' ב): מומר **אוכל נבילות** לתיאבון חשוד שלא יבדוק יפה את הסכין, אבל האם מומר לתיאבון **בשאר עבירות** חשוד על בדיקת הסכין? השו"ע (יור"ד ב, ו) פוסק בסתם שלא חוששים, ומביא שלדעת הרמב"ם חוששים, כלומר יתכן שגם בתוך המצבים של רע לשמיים מומר לעבירה אחת לא חשוד בעינינו על עבירה אחרת.

אז מה סובר מ"ד חשיד אממונא חשיד אשבועתא?

הרשב"א (שו"ת סי' ת"ל) שואל: הרי מומר לעבירה אחת אינו מומר לאחרת! ולמה כאן חשוד לממון נחשד לשבועה?

עונה הרשב"א: כיון שיש פה מכנה משותף. הנקודה היא שבשביל כסף הוא מסכים לעבור על איסורים, אז אם הוא מסכים לגזול הוא יסכים גם להישבע לשקר.²¹⁴

הנחל יצחק (צב, ב ענף ב ד"ה 'ושיטת הר"י חסיד') הביא סברא נוספת: מי שעובר על איסור גזל, עובר בנוסף על השבועה שבסיני, וא"כ הוא חשוד לעבור על גזל גם במקום שיש עמו שבועה.²¹⁵

תוס' בסוגיא מעלים סברא נוספת מדוע חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא. אומרים תוס': איסור שבועה לשקר חמור יותר מאיסור גזל, כיון שהעולם נזדעזע על 'לא תישא'.

מכאן עוברים בתוס' לדון בפסול גזלן, אבל דברי התוס' כאן נאמרו בקיצור, לכן נעיין בדברי התוס' בכתובות (יח, ב ד"ה 'ובכולי') שקשורים לעוד מס' נקודות שנגענו בהם.

שיטת תוס' בדעת רש"י

ראשית, עוסקים בתוס' בהסבר שיטת רש"י:

רש"י הסביר את דברי רבה בנוגע למודה מקצת 'והאי בכוליה בעי דלודיה ליה', שרבה בא לענות על השאלה: מדוע משביעים מובמ"ק? הרי חשיד אממונא חשיד אשבועתא! לפי הבנה זו, התשובה היא שאין חשש להשביעו, כיון שהוא לא חשיד אממונא, אלא רק חשוד להיות 'משתמט' (כפי שעונה הסוגיא כאן).²¹⁶

מקשים תוס': הרי מסקנת הסוגיא (לשיטת תוס') היא שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא, אז מה ההיגיון להסביר ששאלת רבה מבוססת על סברא הפוכה מההלכה?

תוס' מנסה להציע הסבר מיוחד בשיטת רש"י: אמנם, מדאורייתא חשיד אממונא חשיד אשבועתא, אלא שרבנן החליטו לא לחשוש לכך. הסיבה לכך היא, שחכמים

²¹⁴ ע"י גם ב"י יור"ד סו"ס קיט. הובא בנחל יצחק צב, ב ענף ב.

²¹⁵ לפי זה יש מקום לענות על השאלה של היחס בין הסוגיא כאן למשנה בשבועות: הסוגיא שלנו מתלבטת האם מי שחשוד בנושא ממוני חשוד גם להישבע לשקר. לעומת זאת, החשוד על השבועה זהו אדם שיש לו בעיה בנושא של השבועה בעצמה, לכן ברור למשנה שחושדים בו.

אולם, הסבר זה מתרץ רק מדוע לא הבאנו ראיה מהסוג הראשון של האנשים שהוזכרו במשנה, אבל הוא לא מתרץ, לכאורה, מדוע לא הבאנו ראיה מהסוג השני של האנשים שעליהם דיברה המשנה? ולכן נחזור לתירוץ שהצגנו לעיל.

²¹⁶ מבואר ברש"י, ש'מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא' היא סברה דאורייתא, ומתוך כך נובעת השאלה של רבה על דין מובמ"ק.

ראו שהשתנו הטבעים ואנשים מפחדים יותר משבועה מאשר מגזל,²¹⁷ ולכן שבועה בכל זאת תועיל כאן.

יש ט"ז (או"ח תקפח, ה; יור"ד קיז, א) שקובע כלל: חכמים לא יאסרו דבר הכתוב בפירוש בתורה שהוא מותר. כך יש לומר גם כאן - לו היה כתוב בתורה שאסור להשביע חשודים, לא היו באים חכמים ומבטלים איסור זה. אולם, דין 'חשיד אממונא חשיד אשבועתא' הוא רק סברא ביחס לדין התורה, לכן כאשר חכמים רואים שהמציאות השתנתה - אפשר להשביע. עם זאת, ביחס לגזלן ידוע, שפסול מדאורייתא לשבועה (שהרי הוא פסול לעדות) - חכמים לא יתקנו לו שבועה.

קושיית 'בית הלוי' על שיטת רש"י

אחרי ההחלטה הזו של חכמים, שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא - יישבעו בפשטות רק שבועה מדרבנן.

בית הלוי (חלק ג' סי' לו אות ו ד"ה שם בגמ') מעיר: אם זה ההסבר ברש"י, איך לומדים את ר' חייא? ר' חייא מחייב שבועה מק"ו, אשר מבוסס על דין דאורייתא, ולפי ההצעה של תוס' מהתורה בכלל הוא 'חשיד אממונא' ש'חשיד אשבועתא', ולכן הוא לא יכול להישבע!

עונה בית הלוי בשם ר' חיים: לפי תוס' מכח סברת חכמים הורדנו את הבעייתיות בשבועה של אדם כזה, אבל בכך עדיין אין לנו מקור לשבועה, שהרי מדאורייתא לא נאמרה שבועה ביחס למקרה הזה. בא הק"ו ומלמד שבאופן עקרוני מדאורייתא שיש מקום לחייב שבועה במקרה הזה, אלא שהיתה בעיה של 'חשיד אממונא', ולכן לא כתוב בתורה שיש שבועה במקרה הזה, אבל לו יצוייר שלא תהיה בעיה כזו - יש מקום לחייב שבועה מדאורייתא מק"ו. נמצא, שאחרי הדין דרבנן, יש עליו חיוב שבועה מדאורייתא מק"ו.

קושיית תוס' על שיטת רש"י

תוס' אומר שלפי ההסבר הזה יש הכרח להגיד לגבי שבועת השומרים²¹⁸ 'שלא שלחתי בה יד', שהיא שבועה דרבנן, שהרי אם אני חושד ששלחת בה יד אז אתה לא נאמן לשבועה מדאורייתא כי אתה חשיד אממונא.

לפי זה מה שכתוב בפסוק "אם לא שלח ידו במלאכת רעהו" - הכי קאמר קרא - נשבע שלא פשע, אימתי? בתנאי שלא שלח ידו.

אולם, תוס' בעצמם אומרים שאי אפשר להגיד את זה בגלל שבועת עד אחד, כפי שרואים במעשה נסכא דר' אבא (שבועות מז, א). שם מסופר, שאחד חטף מחבירו באמצע הרחוב נסכא, ויש שם עד אחד שראה. אמנם, החוטף יכול היה לטעון 'לא

²¹⁷ יש לציין שמצאנו בתוספות שני ניסוחים שונים לסברא זו: לשון תוס' ב"מ ג, ב: 'שראו שהיתה שבועה חמורה עליהם'. לשון תוס' כתובות יח, ב: 'שראו שהיו מקלים בממון יותר מבשבועה'. יש לעיין אם יש הבדל ביניהם.

²¹⁸ בתורה כתוב שבועה אחת אך היא מתפצלת לכמה שבועות בתוכה, ונחלקו הראשונים מה מוגדר העיקר ומה הטפל בשבועות אלו.

חטפתי, ולהישבע שבועת עד אחד ולהפטר. אלא שהוא טען: 'נכון, חטפתי, ושלי חטפתי'. משום כך, להכחיש את העד - הוא כבר לא יכול, שהרי הודה. להישבע שזה שלו - לא יועיל, שכן שבועה זו לא מכחישה את העד. אמר ר' אבא: מתוך שאינו יכול להישבע משלם.

משמע שם שלו הנתבע לא היה מודה, אלא היה מכחיש את העד, ואומר שהוא לא חטף כלל - היה יכול להישבע להכחיש העד, אע"פ שהוא חשוד אממונא, ושבועת עד אחד היא דאורייתא.

משמע שגם מדאורייתא לא אומרים 'חשיד אממונא חשיד אשבועתא', ועדיין רש"י איננו מובן.²¹⁹

נראה בהמשך שיש ראשונים (תורא"ש, רמב"ן, ריטב"א) שאומרים שמסקנת הסוגיא לפי רש"י היא שחשיד אממונא חשיד אשבועתא, ולכן קושיית תוס' לא מתחילה.

שיטת ר"י חסיד/ר"ת

תוס' דחה את היישוב שלו בשיטת רש"י. נמצא שלדבריו חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא זה הדין גם מדאורייתא. לפי זה קשה לתוס' - מדוע גזלן פסול לשבועה? המקור של תוס' לכך שגזלן פסול לשבועה הוא הגמרא של "ההוא רעיא", המשנה בשבועות במקרים של משחק בקוביא שכנגדו נשבע ונוטל ועוד גמרות נוספות המובאות ברמב"ן כאן. בשלב זה נראה שדעת תוס' היא שגזלן פסול מדאורייתא. ייתכן שפסול זה נלמד מהפסול לעדות.

מתרץ ר' יהודה חסיד: יש הבדל בין גזלן לחשוד.

במקרה של חשוד - יש אדם עם עבר נקי, בלי "תיקים פליליים", לכן אם נחייב אותו עכשיו שבועה - הוא יפרוש מהגזל ויישאר נקי.

לעומת זאת, במקרה של גזלן - הוא כבר עם עבר מלוכלך, אשר אותו אין לו דרך לנקות, שהרי גם אם הוא יפרוש ע"י השבועה מהגזל הנוכחי הוא לא ינקה את הגזל משלשום, לכן גזלן כבר לא נאמן. (הרמב"ן מביא את התירוץ הזה בשם ר"ת, ומדגיש שתי נקודות חומרה בגזלן - 'ולא יעשה תשובה לחצאין' וביחס לאיסורי הממון 'עבר ושנה נעשה לו כהיתר').

לפי דברי ר"י חסיד יש לנו הסבר נוסף מה ההיגיון של 'חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא' - אמנם הנתבע חשוד על ממון, אבל אם נוסף לו עוד חומרה הוא יפרוש. בעצם, איסור הממון כבר הרתיע אותו, אבל יצרו גבר עליו, ברגע שנעמיס עליו גם שבועה - הוא כבר יפחד.

²¹⁹ הפניי רוצה ליישב את רש"י כתוס' אלא שצריך ליישב לפי"ז את שאלת תוס'.
אולי אפשר לומר שבאמת כאשר רבן ראו שאפשר להשביע - השבועה שהם משביעים את החשוד היא לא שבועה דרבנן כפי שרצה תוס' להגיד, אלא חזרה השבועה להיות דאורייתא ממש, כמו שהסביר 'בית הלוי', ולכן יש בנסכא דר' אבא דין של מתוך שאינו יכול להישבע משלם מדאורייתא.

אפשר לומר שתירוצו של ר"י חסיד שונה מתירוץ התוס' בנקודה של תפקיד השבועה. לתוס' ברור שהשבועה מרתיעה בגלל **גודל** חומרתה, אך לר"י החסיד נראה שהיתרון של השבועה הוא **תוספת** האיסור. לכן אדם שכבר הוחזק בעבירה על איסור – תוספת האיסור לא תגרום לו לפרוש. לעומתו, אדם שרק חשוד על ממון יירתע מתוספת האיסור.²²⁰

תוס' מסיים את הצגת סברת ר"י החסיד, בהסבר עמדת הגמרא ביחס לאותו רועה בעמוד הקודם: גם גזלן שנתפס ושילם בעל כרחו, לא יוצא ממעגל הגזלנות. יציאה ממעגל זה תיעשה רק באמצעות השבה מרצונו של הגזלן, ולכן 'ההוא רעיא', למרות שלאחר עדות העדים מוטל עליו לשלם, הוא נשאר גזלן שפסול לשבועה.

תירוץ נוסף בתוס'

תוס' מביא תירוץ נוסף ליישב את דין גזלן עם דין 'חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא':

בתירוץ זה תוס' מחדש שפסול גזלן לשבועה הוא רק מדרבנן, אך מדאורייתא גם גזלן כשר לשבועה. ממילא, נשאלת השאלה: אם כן, מדוע לעדות פסול גזלן מדאורייתא?

אומרים תוס': 'י"ל שבשבועת שקר יש עונש גדול יותר מעדות שקר, לכן גזלן פסול לעדות וכשר לשבועה.'

הסברא הזו היא בעצם הסברא שתוס' אמרו בסוגיא כדי להסביר למה חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא. כעת אומר תוס': זו בעצם סברת התורה, שפסלה גזלן לעדות והכשירה אותו לשבועה.

על גבי זה אומרים תוס': באו רבנן ותיקנו שגזלן פסול גם לשבועה, אך זאת רק אם הוא גזלן ודאי, אבל בחשוד גם רבנן לא פסלו, ולכן מסקנת הסוגיא היא שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא גם מדרבנן.

ויש לבאר את הסברא – מדוע רבנן פסלו גזלן ולא פסלו חשוד?

יש שרצו להסביר שלגזלן לא נותנים שבועה, משום כבוד השבועה, שאין זה כבודה להימסר ביד מי שכבר פסול לעדות, משא"כ בחשוד. כך נראה מלשון תוס' (גיטין

220 לעיל הצגנו שאלה - מדוע בסוגיא שלנו לא הביאו ראייה מהמשנה בשבועות: חילקנו, והסברנו ששם מדובר על מי שכבר עבר בעבר, ואילו כאן מדובר רק על חשוד. אומרים הראשונים (רמב"ן, רשב"א), שהסבר החילוק הזה צריך להיות כדברי ר"י חסיד.

ייתכן לומר שדברי המאירי, שהובאו בתחילת הסוגיא, המחלקים בין חשוד לבין מורשע מתאימים בעיקר להבנה שהחשש בסוגיא הוא 'לפני עוור' (כפי שהזכרנו לעיל בשם הריטב"א) – כלפי סברא זו מתאימים דברי המאירי שביחס לחשוד כיון שיש לו חזקת כשרות אין לחוש ל'לפני עוור' בשונה ממי שהוחזק רשע.

אמנם, הראשונים שלא הסתפקו בדבריו מתאימים יותר להבנה שהשאלה בסוגיא היא שאלת התועלת מהשבועה. בשאלת התועלת או ההרתעה של השבועה אין לכאוי הבדל בין מי שהוחזק רשע לחשוד, שהרי על הצד שהוא דובר אמת - אין כלל צורך בשבועה, ועל הצד שהוא לא דובר אמת - הרי הוא חשוד בדיוק כמו מי שגזל בעבר, ולכן יש צורך לחדש סברות נוספות בחילוק ביניהם. עיי' ר' נחום (חידושי ר' נחום בבא מציעא ו, א).

נא, ב ד"ה 'ובכוליה'): 'ולא גזרו רבנן אלא היכא **דנודע** פסולו, **דגנאי הוא** להשביעו.

הגיליון שמובא בשיטה מסביר כך: רבנן קנסו גזלן וחשוד שהם לא יישבעו ושכנגדם יישבע ויטול, אבל כל זה רק כשהשני יכול להישבע. אצלנו בסוגיא, כששניים או חזים בטלית - השני חשוד בדיוק כמו חבירו, לכן אין מה להעביר את השבועה אליו. כך בכל חשיד אממונא - כשם שהנתבע חשוד לקחת ממון שלא כדין, כך התובע חשוד לתבוע ממון שלא כדין, לכן אין מה להעביר את השבועה מהנתבע לתובע.

תוס' בב"ק - הסבר ה'קצות' בתוס'

עד כאן שמענו בתוס' שמי שרק חשיד **אממונא** - לא חשיד אשבועתא, אבל גזלן - לר"י חשיד פסול מדאו', ולתירוץ השני פסול מדרבנן. יש לשאול: מה הדין במי שחשוד על **שבועה** ממש, כגון שנשבע לשקר?

יתכן שגם תוס' יודה שהוא פסול לשבועה מדאו', שהרי הוא חשוד ממש בנושא שבועה החמורה, ולכן אין לו איך לתקן את שבועתו הקודמת. אולם, הקצות (צב, א) מביא תוס' (ב"ק קח, א ד"ה 'ותרי כפילי') שמשמע ממנו שגם חשוד על השבועה פסול לשבועה רק מדרבנן:

הגמ' בב"ק (שם) מסתפקת לגבי דין כפל בטוען טענת גנב - האם יתכן מצב שאותו שומר יתחייב פעמיים בתשלומי כפל עבור אותה בהמה? כלומר, אם טען טענת גנב ונשבע, ובאו עדים שהיא אצלו, ולאחר מכן חזר וטען טענת גנב ושוב נשבע, ושוב באו עדים.

אומרים תוס': אין להקשות כיצד יש הו"א לחייב את השומר על השבועה שנשבע בפעם השניה למרות שהוא חשוד על השבועה מכוח השבועה הראשונה שנשבע לשקר, כיון שדין חשוד על השבועה הוא רק מדרבנן, ולכן גם שבועתו השנייה נחשבת שבועה מדאו', ויש מקום לחייב עליה כפל.

ראשונים אחרים תירצו שיש להעמיד את השאלה במקרה שידוע לנו שהשומר עשה בינתיים תשובה ולכן חזר להיות כשר לשבועה.

עולה מתוס' שאפ"י הפסול של חשוד על השבועה, שאותו דרגנו ברמת החומרה הכי גבוהה הוא רק דין דרבנן.

מקשה ה'קצות' (צב, א): הרי בסוגיא שלנו מבואר שאם חשוד על ממון נכנס לגדר חשוד על שבועה הוא לא ישבע גם מדאו' (שהרי כפי שהוכחנו לעיל, הגמ' הביאה ראיה משבועה דאו'), וא"כ נראה פשוט בסוגיא שהחשוד על השבועה ממש הוא דין דאו'.²²¹

מתוך כך מחדש ה'קצות': חשוד על שבועה וגזלן אלו דברים שהיו **בעבר**, ויתכן שהאדם כבר חזר עליהם בתשובה. לכן תוס' סוברים שרמת החשש בשבועה שהוא בא להישבע **היום** היא רק רמת חשש מדרבנן. משא"כ חשוד על ממון - הוא חשוד

²²¹ כלומר, הסוגיא מתלבטת האם חשוד על ממון נכנס לגדר הזה של חשוד על שבועה, אבל ברור שחשוד על שבועה - הוא לא ישבע מדאו'.

לעשות עבירה עכשיו. אם נניח שחשד זה גורר אחריו גם חשד לשבועה, הרי החשד הוא שעבירת הממון הנוכחית תגרום לו לעבור גם על איסור שבועת שקר. חשש זה הוא כבר חשש ברמה דאוי.²²²

אמנם, כל זה אמור רק ביחס לתחילת הסוגיא, אבל למסקנת הסוגיא, על פי תוס', חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא אפי' מדרבנן, ואילו חשוד על שבועה נשאר חשוד מדרבנן.²²³

לדברי ה'קצות' ברור למה לא הבאנו ראייה מהמשנה בשבועות – הסוגיא דנה ברמה הדאוי (של חשש שבועה לשקר), ואילו הסוגיא בשבועות היא ברמת הדרבנן (של כבוד השבועה). החשש מדאוי לא שייך בסוגיית שבועות, משום שיתכן שחזר בתשובה. והחשש דרבנן לא שייך בסוגיית ב"מ, כי מדובר על אדם שהוא רק חשוד.²²⁴

הסבר החזו"א בתוס'

החזו"א (חו"מ ט, ד) חולק על הקצות, וכותב שברור שאין כוונת תוס' שפסול חשוד שנשבע לשקר הוא רק מדרבנן, שהרי מי שחשוד על עבירה בנושא מסוים אין לו נאמנות בנוגע אליה גם בדיני איסורים, אלא כוונת תוס' שמדאוי אכן אין להשביע חשוד על שבועה - כפי שעולה מהסוגיא שלנו וכפי שהוכיח הקצות, אלא שמדאוי אם קפץ החשוד ונשבע מעצמו - שבועתו נחשבת שבועה, ומדר' תיקנו ששבועתו אינה שבועה כלל, אפי' אם עבר ונשבע. לכן כתבו תוס', שכיון שמדאוי אם עבר ונשבע שבועתו שבועה, יש מקום לחייבו כפל גם על שבועתו השנייה.

הסוגיא שלנו, שמדברת על פסול מדאוי, מדברת על השבעה לכתחילה, וכוונתה לטעון שאם יש מניעה להשביע לכתחילה, התורה לא הייתה מתקנת שבועה במקום שכל הנשבעים מנועים לכתחילה מלהישבע (שהרי כל מודה במקצת הוא חשיד אממונא), ורק במצב של שבועה שלא תוקנה מלכתחילה לחשודים ייתכן מצב שבמקרה חשוד נתקל בשבועה כזו, ואז אם הוא יישבע - שבועתו תתקבל.

בדברי חזו"א עלו שתי משתנים נוספים בדין 'חשיד':

²²² באמצעות העיקרון הזה, מבקש ה'קצות' ליישב את דברי רש"י בהמשך הסוגיא. רש"י הסביר שהראיה משבועת השומרים היא משבועה שאינה ברשותו ולא משבועה שלא שלח בה יד. על כך הקשו הראשונים: הרי שליחות יד זה גזל, וברור שיש בזה דין חשיד אממונא! ומדוע לא הוכיחו משבועה זו? מתרץ הקצות: שליחות יד זה גזל שהיה בעבר, לכן א"א להביא ראייה ממנו לדין חשוד. ניתן להביא ראייה רק משבועה שאינה ברשותו, שהיא על המציאות העכשוית. יש להעיר שהרשב"א מתרץ את רש"י, שלא הביאו ראייה משבועה שלא שלח יד, כי אנשים לא חושבים שיש בכך איסור, ומורים היתר לעצמם כיון שאינו מחסר את בהמת חברו, אלא משתמש ומיד מחזיר.

²²³ ההסבר להיפוך הסברא יהיה כפי שהסברנו לעיל מדוע רבנן פסלו גזלן ולא פסלו חשוד.

²²⁴ ע"י סברא דומה לסברת הקצות בדברי רעק"א, ומה שדן בדבריו בשיעורי הרב מרדכי עמ' קז.

א. חילוק בין השבעה לכתחילה לקבלת השבועה בדיעבד.²²⁵
 ב. חילוק בין מקרה שבו נתקלים בשאלה אם להשביע או לקבל שבועת חשוד, לבין מקרה שבו תקנת השבועה היא לנשבעים שמעצם מהות המקרה הם בגדר חשודים.

עפ"י חזו"א, למסקנת תוס' – חשוד על שבועה לא נשבע לכתחילה מדאורי, ואילו חשיד אממונא נשבע לכתחילה אפי' מדרבנן.²²⁶

שיטת תוספות הרי"ד

לתוס' רי"ד יש פירוש חדש לגמרי להכרעת הסוגיא כאן.
 תוס' רי"ד שואל את שאלת תוס': מה ההבדל בין גזלן שפסול לשבועה ולכן שכנגדו נשבע ונטל, לחשוד שנשבע לכתחילה.

עונה התוס' רי"ד: אין להבין את מסקנת הסוגיא שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא כמו שהבנו עד עכשיו, שאין חשש כלל לגבי שבועת חשוד. הכוונה היא שאין חשש ברור לגבי השבועה שלו, ויש רק ספק בנוגע אליה. לכן 'חוששים הכא לחומרא והכא לחומרא'.²²⁷

למסקנה, השאלה היא מה האופציות העומדות בפני, כשהמטרה היא בירור המקרה כמה שיותר. אם עומד בפני חשוד, ואני יכול לתת לשני להישבע – וודאי שאני אעביר אליו את השבועה (שכנגדו נשבע ונטל), כיון שיש חשש לגבי שבועת החשוד. לעומת זאת, אם אין לבית הדין אפשרות להשביע את התובע,²²⁸ התוצאה תהיה שבגלל החשש הם יתנו לנתבע ללכת ללא שבועה כלל! לכן במקרה כזה נעשה כל מה שייתן תוספת בירור, וגם אם יש לנו חשש מפניו, כיון שיש אופציה שהשבועה תועיל – נשביע את החשוד עצמו.

בעצם, תוס' רי"ד לא מחלק ברמת החשד והחשש בין גזלן לבין חשוד.
 ייתכן שלדעת תוס' רי"ד לא הבאנו ראיה מהמשנה בשבועות למ"ד חשיד אממונא חשיד אשבועתא, כי היא לא מהוה ראיה שחשיד אממונא חשיד אשבועתא לגמרי, אלא רק שיש חשש ולכן משביעים את שכנגדו.²²⁹

²²⁵ לגבי היחס לשבועת חשוד בדיעבד עיי' בשיעורי הרב מרדכי עמי' צח-צט שהביא ראיות שהשבועה נחשבת שבועה מדאורי ואולי אפי' מדרבנן, ורק מצד תקנת הגאונים או מצד ב"ד שטענו בדבר משנה לא נחשב שבועה.

²²⁶ היה אפשר אולי לשלב בין הצדדים ולהגיד כך: הסוגיא מתלבטת - יש צד שחשיד אממונא יותר פסול (כדעת הקצות). יש צד שהוא פחות חשוד (רי"י החסיד). ההכרעה היא שאכן חשוד פחות בעייתו. כי הוא יפרוש מטעם הגזל, והגזלן לא יפרוש.

²²⁷ במילים אחרות: למסקנה יש לי פה ספק של 50/50. זה לא שהיה לי ספק 100% אם חשוד או לא וההכרעה היא שלא, אלא היה לי ספק אם 100% חשוד, וההכרעה היא 50/50.

²²⁸ אולי התור"ד סובר כמו שראינו לעיל שאין להשביע את התובע בכל מצב של חשד שבועת שכנגדו, כיון שהוא חשוד בדיוק כמו הנתבע.

²²⁹ מדוע לא ניתן להביא ראיה מדין שכנגדו חשוד שהדין הוא חזרה שבועה ומתשאל"מ ולא שישבע ויפטר? יתכן שכיון שבאופן עקרוני היה ניתן לתקן במצב הזה דין שכנגדו, עקרו את השבועה מהנתבע, ולכן גם במקום שהתובע מנוע מלהישבע - הנתבע לא רשאי להישבע.

מקשה התוס' רי"ד על עצמו: לפי ההיגיון שלי גם כופר בכל חשוד/גזלן אמור להישבע, ומדוע הסוגיא הקודמת אמרה 'תקנתא לתקנתא לא עבדינן'? אם אני לא מטיל קולא על החשוד, ואני הולך לחומרא כמה שיותר, אז איך אני נותן לו לפטור את עצמו ללא שבועה? הרי הוא לא חשוד לגמרי, ומדוע שלא ישבע?

עונה התורי"ד: כיון שמדין תורה האדם הזה פטור ללא שבועה, אז כאן ביי"ד לא התערב. כלומר, רבנן חידשו שבועת היסת במקום שהתורה לא חשבה שהוא צריך להישבע. במקום כזה, אם הוא חשוד, אני לא אשביע - 'שמא יחלל'.

לפי זה צריך להבין - הרי גם במשנה של "שניים אוחזים" לר' יוחנן עיקר הדין מדאורייתא היה צריך להיות 'יחלוקו' ללא שבועה, ומדוע רבנן תיקנו שבועה לחשודים? עונה תוס' רי"ד: במשנה שלנו מצטרפות סברות נוספות - א. שניהם נשבעים ולא ברור מי החשוד/הגזלן, אז בית הדין לא משביע חשוד ודאי. ב. במשנה שלנו יתכן ששניהם יישבעו באמת כי יתכן שתרוייהו בהדי הדדי אגבהו.²³⁰

דעת אביי - שיטת רש"י

"אביי אמר: חיישינן שמא מלוה ישנה יש לו עליו".

לדעת רש"י, אביי סובר שחשיד אממונא חשיד אשבועתא, לכן אביי לא יכול להגיד כמו ר' יוחנן, כי אם אנו חושדים שאחד משני האוחזים בטלית הלך ותקף סתם - הרי הוא חשוד ולא יכול להישבע.

לכן אביי מציע סיפור, שמסביר מדוע האחד תקף: השני חייב לו סכום עבור מלווה ישנה (וכנראה שאין לתוקף מספיק ראיות על הלוואה זו), ולכן הוא הלך ותקף, וכעת מספר שהטלית היא שלו.²³¹

למסקנת הגמרא, החשש הוא למצב שיש לתופס רק ספק מלווה ישנה. במצב זה השבועה תרתייע את התופס, כי אמנם ממון הוא לא חושש לתפוס, כיון שניתן להחזירו אם יתברר שאין חוב. לעומת זאת, שבועת שקר - לא ניתנת להחזרה.

לסיכום, לפי רש"י, דעת אביי שמיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא.

אומרים הראשונים: לפי זה מיושבת קושית התוס' על רש"י (בהבנת דברי רבה לעיל) - לסברת רש"י, מסקנת הסוגיא כאביי דחשיד אממונא חשיד אשבועתא, ואף יתכן שאביי קיבל שיטה זו מרבה רבו.²³²

²³⁰ דברים דומים כתבו באוצר מפרשי התלמוד (עמ' רלא) בשם התומים (צב, ג) בהסבר דעת אביי - אומר התומים: אביי אומר שלא אמרינן שלגמרי 'חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא', ולכן לא הייתי מתקן שבועה רק לחשודים, כי ודאי שיש חשש מסויים כזה. אבל מצד שני יש גם אפשרות שהשבועה תעזור לחשוד לפרוש, ויש אפשרות נוספת שהוא כלל לא התכוון לגזול אלא רק לתפוס עבור ספק מלווה ישנה. לכן, בהצטרף שתי הסברות, משביעים גם חשוד. הנקודה המשותפת היא, שהמושג 'לא חשידי' הוא לא מושג מוחלט, אלא אופציה לתועלת מחמת השבועה.

²³¹ אם נשאל: איך הוא יכול לספר שהיא שלו, ואף להישבע על זה? אומר רש"י: מכיון שאפיי גלימיה דעל כתפיה שעביד ליה - מי שיש לו חוב אצל חברו, אז יש לו שיעבוד על הטלית שלו. לכן גם כשהוא נשבע - זה לא שקר.

²³² לפי הסבר זה צריך להבין מדוע רבה אמר 'משמטי' ולא 'מלווה ישנה'? יתכן שיש מספר אפשרויות, ומשמטי יותר שכיח. עוד יש לשאול: לשם מה ר' חייא צריך ק"ו כדי לומר שאין

יתכן שאפשר להגיד באב"י, לפי רש"י, הגדרה קצת פחות חותכת: תקנת השבועה מתבססת על מצבים של תפיסה מחמת ספק מלווה, אבל אין זה אומר שזו כל התועלת מהשבועה. יתכן מאוד שהשבועה תעזור גם לכמה אנשים שתכנונו לגזול, שיפרשו מחמת חומר השבועה. אמנם, הם חשודים על שבועה, ולא היינו מתקנים רק בשבילם שבועה, אבל כעת יש לשבועה תועלת גם במקרים נוספים.²³³

הרמב"ן מקשה על שיטת רש"י: מה נגיד לפי אב"י בחנווני על פנקסו? הרי שם אחד לוקח מהחנווני שלא כדין בוודאות.

ואם תאמר שבכל מקרה יש ספק מלווה ישנה, אז בכופר בפקדון אמאי פסול לעדות, הרי אולי הייתה לו ספק מלווה ישנה?

מתרץ רמב"ן: 'ספק מלווה יש לו עליו' – זה רק ספק וחשש שלנו. אנחנו, ב"ד, חוששים שמא רק בגלל זה הוא תובע, ולכן אנחנו מתקנים שבועה, אבל אם יש מול בית הדין ציור בעייתית בוודאות – אנחנו לא נתחיל לתרץ עבורו 'אולי יש לו עליו מלווה...'. כי אין ספק מוציא מידי ודאי.²³⁴

כשיטת רש"י, כך היא גם דעת הר"ף שפסק הלכה כאב"י, וכן נפסק להלכה בשו"ע חו"מ צב, ג.

הראשונים (ריטב"א, נימוק"י) מקשים: היכן למסקנה תהיה נפק"מ בין אב"י לר' יוחנן? הרי בכל מקום שר' יוחנן יגיד 'חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא', אב"י יגיד 'ספק מלווה ישנה'.

ותירצו, שהנפ"מ במצב ששניים מחלו אחד לשני על כל החובות, ולמחרת מתווכחים על ממון. במצב זה א"א לתלות במלווה ישנה.

בהתאם לכך, כתבו האחרונים (תומים ס"ק ד; קצות ס"ק ג) שאכן במצב שהייתה מחילה על תביעות קודמות, ביה"ד צריך להיזהר ולא להשביע.

אמנם, ה'נתיבות' חולק ואומר: כל ההמצאה של ספק מלווה ישנה נצרכת לאב"י רק בשניים או חזים בטלית. בכל סיפור קלאסי אפשר להסביר שהנתבע טוען את טענתו כי הוא חושב שהוא צודק, ולכן כל זמן שהדיון רק על ממון ואפשר בחזרה, הנתבע מורה לעצמו היתר, וברגע שתהיה שבועה הנתבע יפרוש. לעומת זאת, בטלית מדובר בחשש של **תקיפה**. כאן אין הוראת היתר, ולכן צריך להסביר מפני מה הנתבע לא חשוד מכוח התקיפה. משום כך, בכל מקרה רגיל, גם אם הייתה מחילה – צריך להשביע, כדי שמי שחושב שהוא צודק יפרוש מכוח השבועה, לכן השו"ע נמנע מלהביא דין זה.²³⁵

בעיה של חשיד אממונא? אולי ניתן לתרץ כתוס' שם – הק"ו בא להוכיח שיש סברת משתמיט. ועיי עוד בריטב"א שם.

²³³ נמצא שישנם מספר הסברים לשבועת המשנה: רב פפא (ב,א), ר' יוחנן (ה,ב), אב"י (ו,א), רבנן דסומכוס (ב,ב) והו"א של ר' חייא קמייתא (ג,א).

²³⁴ לכן הכופר בפקדון – אם נקיט ליה בידיה, פסול, ואני לא אתלה שיש כאן ספק, ואתן לו להישבע כי אפשר שהשומר השתמט.

²³⁵ ועוד סובר הנתיבות לגופם של דברים שמחילה כזו לא מועילה, אם לא זכר בשעה שמחל את המלווה הישנה, כי זו מחילה בטעות, ולכן רשאי לתפוס עבורה.

אמנם, בשונה מראשונים אלו, כתב הרא"ש (סימן ט):²³⁶

ומדלא הביא רב אלפס ז"ל אלא דברי אביי מכלל דס"ל דאמרינן מאן דחשיד אממונא חשיד אשבועתא. אע"ג דסוגיא דגמרא מסיק דלא אמרי' מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא. ומיהו אין נפקותא בזה דלא אשכחן לאביי מאן דחשיד אממונא בלא עדים, דאמר שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו.

הריטב"א מעלה אפשרות לפרש שאביי לא חולק על ר' יוחנן, אלא בא להסביר אותו, ואומר: אל תפרש שר' יוחנן חושש לתקיפה סתם של גזלנות, אלא ר' יוחנן חשש לתקיפה על סמך מלווה ישנה, לפ"ז יוצא שלמסקנה אין שיטה שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא (וכך הביא בשטמ"ק בשם שיטה, וכתב שם שכך נראה מדברי הרי"ף).

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן מעלה אפשרות אחרת בהבנת אביי. לדבריו, הכלל של 'חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא' מוסכם גם לאביי.

אביי רק בא לחלוק על טעם תיקון השבועה במשנה. לא מסתבר לאביי טעמו של ר' יוחנן 'שלא יהא כל אחד הולך ותוקף', כי אביי לא חושד באנשים מישראל שיהיו גזלנים, ולכן בשביל זה לא היו מתקנים שבועה.

יש להעיר, שאמנם לפי זה התקנה נתקנה בשביל התופסים על ספק מלווה, אבל ברור שהיא תועיל גם לבאים לגזול, כי חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא.

הרמב"ן מקשה על עצמו משאלת הגמ' "משתבע נמי מספק":

לפי רש"י, הגמרא מניחה ע"פ אביי שחשיד אממונא חשיד אשבועתא, ולפי זה שואלת: אם הוא כבר פרץ את מחסום הממון בגלל ספק המלווה, מדוע לא נחשוש שגם השבועה לא תרתיע אותו?

לעומת זאת, לשיטת הרמב"ן שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא גם לאביי, כי אכן השבועה יותר חמורה לאנשים, הקושיה לא מובנת, שכן כשם שאמרנו חשיד אממונא לא חשיד אשבועתא, כך גם כאן לא נחשוש שישבע על סמך הספק! אם כן, מה הגמרא שואלת?

הרמב"ן עונה: אולי במקרה של ספק מלווה, כמו שהוא מספר לעצמו שהוא לא עובר על גזל (זה לא שהוא לוקח ספק גזל, אלא הוא מספר לעצמי שזה לא גזול), כך גם ביחס לשבועה הוא עשוי להתיר לעצמו גם להישבע, כי הוא בראש של מורה היתר.

²³⁶ ויתכן שיש להבין דבריו ע"פ התיבות.

על כך עונה הגמרא: אין דבר כזה שאדם מורה היתר בשבועה, ולכן שבועה מועילה כאן. בממון אדם מורה היתר לעצמו, כי הוא סומך על כך שבמקרה שטעה הוא יוכל להחזיר, אבל שבועה כבר אי אפשר להחזיר.²³⁷

בתוס' הרא"ש מציע פירוש נוסף בדעת אביי. אביי בא לומר: גם לסברת המקשה שחשיד אממונא חשיד אשבועתא, ניתן להציע הסבר למשנה, אבל אה"נ שדעת אביי עצמו שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא (יתכן שגם תוס' פירשו כך).²³⁸

²³⁷ לפי הרמב"ן, לא קשה מדוע כופר בפיקדון פסול לשבועה, כי גם לאביי לא בכל מקרה דוחפים "ספק מלוה ישנה". זו סברה פרטית שנאמרה דווקא במשנה שלנו ש**שניים אוחזים** ואנו לא יודעים מי הצודק, אז אנו מציעים הסבר למציאות שלפנינו דרך המלוה ישנה, אבל בכופר בפיקדון המציאות ברורה יותר.

תוס' נקטו שמשקנת הסוגיא היא שחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא, לכן היה נח לומר שהם למדו כמו הרמב"ן. אולם, בשונה מהרמב"ן, תוס' שואלים על אביי את הקושיא שהקשה הרמב"ן על רש"י מכופר בפיקדון, וכן תוס' לא העירו על פרש"י.

ייתכן שתוס' מפרשים את הסוגיא כרש"י, אך סוברים למסקנה כר' יוחנן, כיון שלפני אביי הסוגיא סיכמה: "אלא מיגו דחשיד אממונא חשיד נמי אשבועתא לא אמרינן".

²³⁸ הפירוש השני שתוס' רא"ש מציע דומה לרמב"ן - אביי סובר שמקרה של תפיסה משום ספק מלוה יותר שכוח, לכן עדיף להגיד שזו סיבת התקנה, ולא חשש תקיפה סתם לשם גזל.